

політичної та правової культури населення, забезпечення доступу до альтернативної інформації, створення «антипопулістських» інформаційних, медійних компаній; зміни в системі загальної освіти та виховання нових політиків через перевиховання усього суспільства, та зміни філософії роботи ЗМІ, у тому числі й через певні обмежувальні кроки.

Список використаних джерел

1. Мусихин Г. И. Популизм: структурная характеристика политики или «ущербная идеология»? / Г. И. Мусихин // *Политика*. – 2009. – № 4 (55). – С. 40–53.
2. Запасник С. Ложь в политике / С. Запасник // *Философские науки*. – 1991. – № 8. – С. 94–107.
3. Хаззагероф Г. Партия, власть и риторика / Г. Хаззагероф. – М.: Издательство «Европа», 2006. – 256 с.
4. Популізм як форма політичної практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yekhanurov.info/ua/politinfo/id441>. – Назва з екрана.
5. Підлуська І. Політична комунікація: український досвід [Електронний ресурс] / І. Підлуська // *Медіа-навігатор*. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://www.ucipr.kiev.ua/publications/politichna-komunikatsiia-ukrainskii-dosvid/view_print. – назва з екрана.
6. Рад' Т. Комунікативний вимір популізму / Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації // Рад' Т., [голов. ред. В. М. Бебик]. – Київ : Україна, 2012. – № 2. – С. 77–84.
7. Брифінг на тему: «оцінка рівня популізму на парламентських виборах 2014 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tectum.org.ua/брифінг-на-тему-оцінка-рівня-популізм/>. – Назва з екрана
8. Круглий стіл на тему: «Популізм на парламентських виборах-2014: форми, ефекти, загрози» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tectum.org.ua/круглий-стіл-на-тему-популізм-на-парл/>. – Назва з екрана.

References

1. Musykhyn H. Y. Populizm: strukturalnaya kharakterystyka polityky ili «ushcherbnaya ydeologiya»? / H. Y. Musykhyn // *Polytyya*. – 2009. – № 4 (55). – S. 40–53.
2. Zapasnyk S. Lozh' v polytyke / S. Zapasnyk // *Fylosofskyye nauky*. – 1991. – № 8. – S. 94–107.
3. Khazhaerov H. Partyya, vlast' y rytorika / H. Khazhaerov. – M.: Yzdatel'stvo «Evropa», 2006. – 256 s.
4. Populizm yak forma politychnoyi praktyky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.yekhanurov.info/ua/politinfo/id441>. – Nazva z ekrana.
5. Pidlus'ka I. Politychna komunikatsiya: ukrayins'kyi dosvid [Elektronnyy resurs] / I. Pidlus'ka // *Media-navihator*. – 2012. – № 2. – Rezhym dostupu : http://www.ucipr.kiev.ua/publications/politichna-komunikatsiia-ukrainskii-dosvid/view_print. – nazva z ekrana.
6. Rad' T. Komunikatyvnyy vymir populizmu / Osvita rehionu. Politolohiya. Psykholohiya. Komunikatsiyi // Rad' T., [holov. red. V. M. Bebyk]. – Kyiv : Ukrayina, 2012. – № 2. – S. 77–84.
7. Bryfynh na temu: «otsinka rivnya populizmu na parlament-s'kykh vyborakh 2014 roku» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.tectum.org.ua/bryfynh-na-temu-otsinka-rivnya-populizm/>. – Nazva z ekrana
8. Kruhlyy stil na temu: «Populizm na parlament-s'kykh vyborakh-2014: formy, efekty, zahrozy» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.tectum.org.ua/kruhlyy-stil-na-temu-populizm-na-parl/>. – Nazva z ekrana.

Demyanenko M. M., junior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine), khylyko.m@gmail.com

Karaschuk M. G., Doctor of Political Sciences, Associate Professor of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), khylyko.m@gmail.com

Features of populism in local media

The article deals with the phenomenon of populism communicative component because of its wide use in modern political process and analyzes the role of the media in disseminating populist rhetoric.

Keywords: populism, populist, media, media manipulation.

Demyanenko H. H., mladshiy nauchnyy sotrudnik, Natsionalnaya biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo (Ukraina, Kyiv), khylyko.m@gmail.com

Karaschuk M. G., kandidat politicheskikh nauk, docent kafedry politologii, Kievskiy natsionalnyy universitet imeni Tarasa Shevchenko (Ukraina, Kyiv), khylyko.m@gmail.com

Особенности использования популизм в отечественных средствах массовой информации

В статье рассматривается коммуникативная составляющая феномена популизма учитывая его широкое применение в современном политическом процессе, а также анализируется роль средств массовой информации в распространении популистской риторики.

Ключевые слова: популизм, популист, средства массовой информации, медиа, манипуляция.

***

УДК 323.174.001.361:316.62(477.6) «2013/2015»

Панчук М. І.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу національних меншин,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України
(Україна, Київ), iriend@ukr.net

Дегтеренко А. М.,
кандидат політичних наук, доцент, головний
консультант сектору етнополітики,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Київ), degterenko@niss.gov.ua

Динаміка національно-громадянської та регіональної ідентичності громадян України та її зв'язок з подіями на Донбасі в 2013–2015 роках

У статті на основі матеріалів статистичних та соціологічних досліджень проаналізовано вплив ціннісно-смислових орієнтацій на суспільну поведінку населення Донбасу в умовах другого року силового протистояння. З'ясовано, що незважаючи на наявність стійких протиріч в українському суспільстві, відбувається поступове зміцнення пріоритетів до пошуку нових шляхів інтеграції соціуму на ґрунті таких європейських політичних цінностей, як толерантність, самореалізація, взаємна допомога, патріотизм. Акцентовано увагу на питаннях значущості історичного знання як чинника формування національно-громадянської самосвідомості людей. Доведено, що події 2014–2015 рр. на Сході України сприяли розширенню соціальних параметрів загальноукраїнської ідентичності українського населення, в тому числі й на Донбасі.

Ключові слова: національно-громадянська ідентичність, регіональна ідентичність, цінності, толерантність, патріотизм, Донбас.

Війна. Саме цей феномен є одним з основних асоціативних уявлень громадян ЄС, коли йдеться про Україну. Такого висновку дійшли організатори дослідження «Що думають в ЄС про Україну»*. Більшість респондентів восьми країн ЄС (60%) погоджуються з тим, що в Україні відбувається збройний конфлікт, інспірований Росією. Водночас 53% опитаних вважає, що в Україні відбувається громадянська війна (61% респондентів з Німеччини, 59% – з Італії), п'ята частина опитаних взагалі не знає що відбувається на Сході України.

Євроінтеграційна орієнтація України, щоб бути успішною, має враховувати, разом з іншим, чинник уявлень про Україну пересічних громадян Європейського Союзу. Від України вимагають, щоб вона довела свою відданість європейським цінностям (20%) [1]. Наскільки Україна відповідає цій вимозі – дискусійне питання. Пошук відповіді на нього – завдання цієї статті.

Зв'язок особливостей регіональної самоідентифікації і суспільної поведінки населення будь-якого регіону України є аксіомою. В контексті нових загроз національній безпеці, що сформувалися внаслідок військової агресії та інформаційної війни РФ проти Українського народу, з'ясування специфіки регіональної самоідентифікації

і суспільної поведінки громадян України особливо важливе для означення дієвої системи координат шляху до загальнонаціонального порозуміння. Надто в аспекті ситуації, що впродовж 2014–2015 рр. склалася на Донбасі й довкола нього.

Регіональна ідентичність Донбасу завжди була у фокусі наукових досліджень. До різних аспектів регіональної ідентичності Донбасу зверталися, зокрема, Марта Студенна-Скруква, Чарльз Гальперін, Деніел Валковіц, Льюїс Сігельбаум, Чарльз Вінн, Теодор Фрідгут, Ендрю Вілсон, Гіроакі Куромія та інші зарубіжні дослідники. Серед вітчизняних учених питання впливу особливостей регіональної свідомості на суспільну поведінку людей вивчали З. Бойко, А. Дегтеренко, В. Кіпень, А. Колодій, Г. Коржова, О. Калакура, В. Котигоренко, І. Кресіна, О. Міхеєва, Л. Нагорна, М. Панчук, Н. Пашина, О. Проскуріна, О. Рафальський, М. Розумний, А. Самійленко, Л. Угрин, М. Шульга та інші.

Опублікованими працями закладено науковий ґрунт для осягнення діалектичної динаміки національно-громадянської і регіональної ідентичності українців в умовах агресії РФ проти України. Ця динаміка щільно пов'язана з ціннісними орієнтаціями людей. Вони помітно змінюються в порівнянні з ситуацією зовсім близькою в часі.

Так, у 2013 році носії східнослов'янських цінностей в Україні становили групу в 41,7%, майже як і ті, хто ще не визначився (40,3%), а носіями загальноєвропейських цінностей вважали себе 17,6 % [2].

У 2014 році на 10,5% збільшилася група носіїв загальноєвропейських цінностей (досягла 28,1%). На 8,1% зменшилася чисельність тих, хто не міг визначитися та на 2,1% зменшилася група носіїв східнослов'янських цінностей. Що стоїть за цими показниками і який вплив це має на суспільну поведінку як таку?

В Європі серед домінуючих суспільно-політичних цінностей пріоритет належить толерантності, яка проявляється в терпимому ставленні до позиції опонента і намаганні знайти консенсус, який би не утискав жодну зі сторін взаємодії. Ця цінність є запорукою мирного співіснування різних соціальних груп у досить різних ситуаціях. Українському суспільству ж, навпаки, відповідно до результатів досліджень Національного інституту соціології НАН України, більшою мірою властива інша ціннісна особливість – ізоляціонізм. Так, сукупний Індекс дистанційованості між громадянами різної етнічної належності в Україні в 2014 році за шкалою Богардуса¹ становив 5,0. Динаміка цього індексу

¹ Довідково. Індикатор міжетнічної ворожнечі характеризує соціальну дистанцію між представниками різних етнічних груп, що виражається у проявах ксенофобії, статистичі повідомлень про жертви нападів на ґрунті етнічної та расової ненависті; насильстві на ґрунті ненависті; статистичі повідомлень про акти вандалізму на ґрунті етнічної та релігійної ненависті. Розраховується Індекс соціальної або національної дистанційованості за шкалою Богардуса (1-7 балів), як середній бал числових виразів семи показників про згоду респондента допустити осіб певної національності як: 1 – членів своєї сім'ї, 2 – близьких друзів, 3 – сусідів, 4 – колеґ, 5 – жителів України, 6 – гостей України, 7 – таких, кого взагалі не слід пускати в Україну. Шкала побудована за кумулятивним принципом, згідно з яким позитивна відповідь щодо першої позиції передбачає позитивні відповіді і щодо решти позицій. Числовий вираз середнього показника від 1 до 3 балів означає помірну дистанцію (рівень толерантної інтегрованості), від 3 до 5 – підвищену (рівень відособлення), від 5 до 7 – високу дистанцію (5 – 6 – рівень ізоляційованості; 6 – 7 – рівень ксенофобії) яка свідчить про наявність значної упередженості у ставленні до представників певної групи.

засвідчила поступове зменшення напруги, порівняно з 2012 роком – 5,2; з 2006 роком – 5,3. Але 2014 рік вніс якісно нові зміни в ситуацію. Так, вперше, починаючи з 2000 року, була зменшена дистанція в порозумінні з кримськими татарами – з 5,3 (2012 р) до 4,8 (2014 р); з євреями – з 5,0 (2012 р) до 4,8 (2014 р); з грузинами – з 5,3 (2012 р) до 4,9 (2014 р); з американцями – з 5,6 (2013 р) до 5,3 (2014 р). І навпаки, з росіянами – відчуження зросло від 2,3 (1994 р) до 3,3 (2012 р) та 4,3 у 2014 році.

У 2014 році, відповідно до даних Інституту соціології НАН України, серед причин, які б спонукали жителів виїхати з їх населеного пункту, виокремилася побоювання міжнародних конфліктів – 8,4% (у проміжку між 1994 і 2013 роками цей показник коливався в межах 1,2 – 3,1 %.

Дослідження, організоване Інформаційно-аналітичним центром «RATING Pro» за результатами національного опитування Соціологічної групи «Рейтинг» 14-22 травня 2015, показало певні протиріччя, коли, з одного боку, респонденти говорять про відсутність відчуження та дискримінації в Україні, з іншого – самі виявляють певний рівень неприйняття різних груп населення.

Протиріччя виявляються в ставленні українців до конкретних етносів та груп, коли це стосується оцінки перспективи їх можливого входження в сім'ю респондента, тобто коли йдеться про більш персональний рівень.

Так, майже 70% опитаних вважають, що в Україні практично відсутня дискримінація за етнічним походженням. Серед тих, хто вважає, що дискримінація по причині етнічного походження в Україні не поширена, майже половина почувалась би некомфортно, якби їх керівником на роботі була людина іншого етносу. 61% респондентів негативно поставилися до ситуації, коли їхня дитина зустрічалася б із темношкірою людиною, 55% – з людиною арабського походження, 53 % – азіатського походження. Позитивно до такої ситуації поставилися б лише 5 – 6% респондентів.

Мешканці Заходу України найгірше ставляться до того, що їхня дитина зустрічалася б з людиною іншого етносу чи раси. Більш лояльні жителі Півдня та Сходу країни. Кардинальні відмінності були помічені в ставленні до росіян: на Заході 43% опитаних негативно оцінили б факт, що їхня дитина зустрічається з росіянином / росіянку; у Центрі України таких 14%, на Півдні – 8%, на Сході – 2%.

Порівняно з країнами ЄС (дані опитувань Євробарометру 2012 року), українці досить часто схожі в своїх оцінках до таких країн, як Польща, Румунія, Болгарія, Балтійські країни. При цьому, українці рідше відзначають наявність дискримінацій, ніж опитані в більшості країн Європи. Особливо це стосується оцінок наявності дискримінації за статтю, етнічним походженням, релігійними поглядами, сексуальною орієнтацією. На думку опитаних, дискримінації відносно більше поширені в Україні, коли йдеться про людей старшого віку (38%) та інвалідів (33%). Вони менш поширені, коли йдеться про сексуальну орієнтацію (27%), стать (21%), молодий вік (21%), етнічне походження (18%) чи релігійні погляди (14%).

При збереженні ідентифікаційних і ціннісних протиріччя в українському соціумі тут відбувається поступове зміщення пріоритетів у бік порозуміння й консолідації на ґрунті таких проєвропейських суспільно-політичних цінностей, як толерантність, самореалізація, взаємна допомога та патріотизм.

Головним об'єднувачим фактором у формуванні загальноукраїнської ідентичності, відповідно до загальнонаціонального опитування населення України, яке було проведене Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 року, виявилися саме патріотичні почуття. Причому їх значущість стрімко зростає: в 2013 році на патріотизм як чинник суспільного єднання вказали 8% населення України, а в 2015 році – 41% [3]¹.

Другим за значущістю об'єднувачим чинником є незадоволеність владою – 36,6%. Третє місце поділяють віра в краще майбутнє (35,4%) і прагнення спільно долати труднощі життя (35,3%). Об'єднувачими факторами, на думку респондентів, також є: відчуття втрати нормального життя (34,1%) та спільні труднощі (29,3% опитаних).

Регіональні відмінності першорядного чинника єднання – патріотизму – доволі великі: на Донбасі 17,5 % респондентів вважають патріотизм об'єднувачим фактором, на Сході – 44,2 %, на Заході – 46,4%, на Півдні – 39,1%, в Центрі – 42,9 %.

Найпершим об'єднувачим фактором на Донбасі в умовах війни були названі спільні труднощі життя (34,9% респондентів). На другому місці – віра в краще майбутнє (30,2 %); на третьому – відчуття втрати нормального життя (23%); далі – незадоволеність владою (22,2%) прагнення спільно долати труднощі життя (18,3%). 17,5% опитаних жителів Донбасу вважають, що їх єднає страх перед майбутнім.

Як і патріотизм історична пам'ять в її соціологічних вимірах дає важливу інформацію для розуміння впливу регіональної ідентичності на суспільну поведінку.

Про колективістський менталітет жителів як особливість їх регіональної ідентичності оприлюднено чимало досліджень [4]. Проведене соціологічною групою «Рейтинг» у березні 2013 року опитування додало ще кілька відмітних для донбаської ідентичності індикаторів. На запитання – «чого не вистачає Україні», на Донбасі перше місце посіла відповідь: «Україні не вистачає сильної руки» (68% опитаних). Відповідь «не вистачає демократії» на Донбасі дали лише 14 % опитаних [5]. В тому, що «Україні не вистачає більшої цензури», переконані 43 % респондентів з Донбасу, тоді як «не вистачає свободи слова» – тільки для 23 % опитаних.

Соціологічне дослідження «Динаміка патріотичних настроїв», проведене в серпні 2014 року групою Рейтинг, свідчить, що понад 60 % жителів Донбасу сумують за СРСР. При цьому, якщо в Центрі, на Сході і Півдні впродовж 2013 – 2014 рр. кількість прихильників СРСР зменшилася, то на Донбасі – зросла. Серед етнічних росіян кількість тих, хто досі шкодує за втратою СРСР, за рік зросла з 55 до 60 %. Серед етнічних українців цей показник зменшився із 38 до 29 % [6].

Динаміка ностальгії за СРСР та ставлення до ОУН – УПА є вельми показовими маркерами ціннісного вибору людей в Україні.

¹ Довідково. Загальнонаціональне опитування населення України було проведене Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 року за квотною вибіркою, що представляє доросле населення (від 18 років). Опитування здійснювалося у всіх областях України (крім АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей), методом особистого інтерв'ю за місцем проживання респондентів. Усього було опитано 1802 особи. Похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Так, відповідно до результатів дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» у жовтні 2015 року, третина (31%) опитаного населення України шкодує про розпад Радянського Союзу. Водночас більше половини (56%) – ні, 14% взагалі не визначилися.

Дослідження репрезентує зв'язок між змістом відповіді респондента і його рівнем освіти, доходів, статі, віку та переважної мови спілкування.

Чим старші респонденти та чим нижчий рівень їх освіти та доходів, тим більше вони шкодують за СРСР. Про розпад СРСР шкодують більше жінки та російськомовні громадяни (останніх удвічі більше порівняно з їх однодумцями серед україномовних).

Динаміка настроїв свідчить про те, що з кожним роком зменшується кількість респондентів, які шкодують про розпад СРСР: у 2010 році таких було 46%, у 2013 – 41%, у 2014 – 33%, у 2015 – 31% (Див. таблицю 1).

Таблиця 1

Аналіз-порівняння ставлення населення до розпаду Радянського Союзу та визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України

Критерії вибірки «Так»		Чи жалкуєте Ви зараз про розпад у 1991 р. Радянського Союзу?*	Чи підтримуєте Ви визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України?***
Стать	Жінки	33 %	39 %
	Чоловіки	27 %	47 %
Вік	18-35 років	14 %	47 %
	35-55 років	28 %	43 %
	56 і старше	49 %	35 %
Мова	Українська	23 %	55 %
	Російська	44 %	21 %
	Обидві	38 %	32 %
Освіта	Вища	20 %	50 %
	Середня спеціальна	30 %	43 %
	Середня загальна	40 %	35 %
	Початкова	54 %	43 %
Доходи	Забезпечені	20 %	52 %
	Малозабезпечені	24 %	44 %
	Бідні	36 %	39 %
	Дуже бідні	59 %	30 %

* Розраховано та складено за джерелами: * Динаміка ностальгії за СРСР. Жовтень 2015 року. [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_nostalgii_po_ssr.html

** Динаміка ставлення до визнання ОУН-УПА. Жовтень 2015 року. [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_otnosheniya_k_priznaniyu_oun-upa.html

Регіональний розподіл голосів: майже половина мешканців Півдня – 49%, 39% жителів Сходу і чверть Центру шкодують за СРСР. На Заході України лише 12 % шкодують про розпад Радянського Союзу.

Інакше поділилися респонденти за відповіддю на запитання, «Чи підтримуєте Ви визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України?»

Ідею визнати ОУН та УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України найбільше підтримують на Заході (76%), в Центрі – (42%), найменше – на Півдні (27%) та Сході (23%).

Згідно з результатами жовтневого 2015 року дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», 41% опитаних по Україні підтримує ідею визнати ОУН-УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України, 38% опитаних – не підтримують. Ще 21% не визначилися з цього питання.

Показова характеристика за окремими компонентами вибірки: за статтю, віком, доходами, типом поселення, мовою та освітою. Чим молодші респонденти, чим вищий рівень їх освіти і доходів, тим більше вони підтримують визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України. Також відносно більшою є підтримка серед чоловіків та україномовних респондентів.

Історична пам'ять є важливим консолідуючим чинником українського суспільства. Цікаво, що саме в тих регіонах, де мешкають громадяни, багато з яких є носіями «радянських цінностей», розгорнулася російська агресія у 2014 році. Конфронтація на міжрегіональному рівні кількох моделей пам'яті, в основі яких різне сприйняття комуністичної ідеології, радянського історичного досвіду та українського визвольного руху, деструктивні зовнішні інформаційні впливи та пропаганда з використанням викривлених трактувань історичних фактів, можуть у майбутньому ще більше посилити прояви нетолерантності, екстремізму, антидемократичних рухів та ксенофобії.

«Примирити» історичну пам'ять можливо тільки завдяки високому рівню володіння неупередженою історичною інформацією.

На підставі результатів соціологічного дослідження, проведеного до 24 річниці Дня незалежності України, маємо унікальну матрицю для аналізу-порівняння ставлення населення різних регіонів України до історичних подій.

Серед історичних подій найбільш позитивно українці оцінюють проголошення незалежності України у 1991 році (37%), а також перемогу СРСР і країн антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні 1939–1945 років (31%). Ці дві події були визнані найбільш позитивними по всій Україні.

Серед найнегативніших подій в усіх регіонах було названо Голодомор 1932-1933 рр. (54%).

А от щодо інших подій думки в різних регіонах виявилися відмінними. На Донбасі до найбільш негативних подій були віднесені Майдан 2013–2014 рр. (32%) та розпад СРСР (29%).

Серед історичних діячів до трійки тих, хто був оцінений громадською думкою найбільш позитивно, увійшли Гетьман Богдан Хмельницький (29%), Михайло Грушевський (21%) і князь Володимир (18%).

Проте в різних регіонах найбільш історичні діячі сприймаються по різному: на Донбасі – найбільш шановані Гетьман Хмельницький (19.5%), Цар Петро I (17.5%), Михайло Грушевський (12%) і князь Володимир (11%). А в південному регіоні та на Донбасі значна частина респондентів не обрала жодного із запропонованих у списку діячів (відповідно, 34% і 44%).

Абсолютним «лідером» серед негативно оцінених діячів виявився Віктор Янукович (51%). Ще до трійки антигероїв увійшли Йосип Сталін (42%), Володимир Ленін (19%) та Віктор Ющенко (19%). Регіонально оцінки антигероїв теж дещо відрізняються: на Сході – Віктор Янукович (32%), Йосип Сталін (30%) і Петро Порошенко (25%); на Донбасі – Володимир Ленін (22.5%), Степан Бандера (22.5%), Віктор Ющенко (22%) і Віктор Янукович (20%).

Але не тільки відмінності в ставленні до історичних подій і постатей ускладнюють процес формування й укріплення національно-громадянської самосвідомості жителів України та її регіонів. Цей процес гальмується також через низький рівень знання людьми загальнонаціональної і регіональної історії своєї країни і народу. Так, під час опитування *громадської думки жителів України стосовно методів опору інтервентам та окупантам, ставилося запитання «Наскільки Вам відомо, що в 1989-1991 роках шахтарі Донбасу організували страйки, демонстрації та марші з вимогою виходу України зі складу СРСР, і їхні акції відіграли значну роль у здобутті Україною незалежності?»*[7]. Відповіді респондентів розподілилися таким чином: 46,5% – нічого не знають про це, 4,7% відповіли, що їм дуже добре відомо про це. Відповіді на згадане та подібні запитання засвідчують нагальність внесення в суспільство історичних та інших гуманітарних знань як важливого чинника формування загальнонаціональної громадянської ідентичності українців усіх національностей.

За роки незалежності України відбувалися події й зміни, що суттєво впливали на процес самоідентифікації громадян держави. Поміж них і ті, що сталися в 2013 – 2014 роках.

Відповідно до матеріалів моніторингу соціальних змін від Інституту соціології НАН України можемо говорити про різке збільшення в означений період частки людей (у 2013 році – 51%, у 2014 році – 65%), які найперше вважають себе саме громадянами України, на 13 відсотків зменшилася частка тих, хто вважає себе перш за все мешканцями свого села/ міста. Громадянами Радянського Союзу, як і мешканцями свого регіону вважають себе 6% та 8% відповідно (і в 2013, і 2014 році).

Проукраїнську громадянську ідентичність частіше демонструють мешканці Півночі – 76,3%, Центру – 75 % та Заходу – 70,1%. Наближеними до загальноукраїнських показників є частота вибору громадянської ідентичності на Півдні – 59,5% та на Сході держави – 66,7%. Пріоритетним показником для Донбасу також є громадянська ідентичність, але вона дорівнює лише 34,2%. Друге пріоритетне місце в Донбасі належить регіональній ідентичності – 27% (найвищий показник у країні, порівняно з загальнонаціональним, що становить 8%). Пріоритетну прихильність територіальній спільноті, до якої належить населення, демонструє 18,5 % мешканців Донбасу (Див. таблицю 2).

Таблиця 2

Аналіз-порівняння регіональних особливостей самоідентифікації населення України станом на 2014 рік, %

Характеристики самоідентифікації	Усе населення України	Розподіл населення за регіонами країни					
		Захід	Центр	Південь	Північ	Схід	Донбас
Ким ви себе передусім вважаєте?							
Громадянин України	64,4	70,1	75	59,5	76,3	66,7	34,2
Мешканець свого села/міста, району	16,1	14,5	17,9	25,1	11,2	13,8	18,5
Мешканець свого регіону (області)	8	6,7	3	5,1	2,4	5,2	27
Громадянин колишнього СРСР	5,5	0,3	1,7	5,6	3,6	8,6	13,9
Представником свого етносу, нації	2,1	3,2	1,7	1	2,1	3,2	0,7
Громадянином Європи	1,1	3,2	–	0,5	0,9	0,5	0,7
Громадянином світу	2,1	1,4	0,4	3,1	1,8	3,1	4,6
Чи підтримуєте Ви ідею подвійного громадянства в Україні?							
Так	27,8	21,3	14,3	40,9	16,6	30,5	50,5
Ні	53,6	64,9	72	43	63,8	47,9	22,8
Важко відповісти	18,6	13,7	13,6	16,1	19,6	21,6	26,7
Якою мірою Ви пишастесь чи не пишастесь тим, що є громадянином України?							
Дуже пишастесь	23,9	38,8	25,5	23,1	28,4	18,4	4,4
Скоріше пишастесь	36,8	41,1	47,5	26	46,3	37,1	13,9
Важко сказати	28,2	15,6	22,7	35,8	18,9	29,3	56,5
Скоріше не пишастесь	6	1,9	2,5	7,5	4,9	7,5	13,9
Зовсім не пишастесь	5	2,5	1,8	7,5	1,4	7,8	11,3

Розраховано та складено за джерелом: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Том 1 [Електронний ресурс] // Інститут соціології НАН України. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/files/m/monitoring_2014.pdf

Першорядну для себе значущість тісного зв'язку з представниками свого етносу відзначили лише 2,1% населення України. На Донбасі цей показник є найменшим і дорівнює лише 0,7% населення.

Громадянами неіснуючої вже близько чверті століття держави – Радянського Союзу – вважають себе 13,9% населення Донбасу (відповідний загальноукраїнський показник – 5,5%). Прикметно, що громадянами світу визначили себе 4,6% населення Донбасу (найвищий показник по країні, в середньому, – 2,1%),

Для коректного з'ясування ступеня поширеності і параметрів громадянської ідентичності важливо також брати до уваги ставлення громадян України до подвійного громадянства. Найвищі показники у 2014 році щодо реалізації ідеї подвійного громадянства на практиці продемонстрували мешканці Донбасу – 50,5% та Півдня – 40,9%. Відповідні загальнонаціональні показники становили 27,8%, на Півночі – 16,6%, у Центрі – 14,3%.

Для розуміння регіональної ідентичності мешканців Донбасу доречним є аналіз питання «Якою мірою Ви пишастесь чи не пишастесь тим, що є громадянином України?». Найнижчий показник відповідного ставлення людей до інституту українського громадянства зафіксований саме на Донбасі – 4,4% дуже пишастесь (середній по Україні – 23,9%), а 13,9% скоріше пишастесь (середній по Україні – 36,8%). Найбільша

кількість респондентів саме на Донбасі не визначилися, чи пишастесь вони чи ні – 56,5% (середній по Україні – 36,8%), а також найбільша кількість респондентів на Донбасі, які скоріше не пишастесь – 13,9% (середній по Україні – 6%) або зовсім не пишастесь – 11,3% (середній по Україні – 5%).

Кожна людина більшою або меншою мірою відносить себе до якихось спільнот, про які може сказати «це – Ми». Найбільш вагомими спільнотами «Ми» для українців виявилися дві: «родичі і друзі» (53%) та громадяни України (52%).

На Донбасі головною для людей спільнотою залишаються родичі й друзі (49,2%), хоча й спільність у громадянстві України також є вагомою (25%). Крім цього, на Донбасі істотне значення для людей має спільність проживання в одному місті чи селі (20,2%) та належність до одного покоління (21%) [8]¹.

¹ Довідково. Загальнонаціональне опитування населення України було проведено Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 року за квотною вибіркою, що представляє доросле населення (від 18 років). Опитування здійснювалося у всіх областях України (крім АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей), методом особистого інтерв'ю за місцем проживання респондентів. Усього було опитано 1802 особи. Похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Майже в усіх регіонах України більшість вважає оптимальним залишатися у складі унітарної України з розширеними повноваженнями (53,5% у Західному регіоні, 53% – у Центральному, 53% – у Східному, 44% – на Донбасі). У Південному регіоні України 43% респондентів воліли б розширення повноважень свого регіону, а 43% хотіли б залишити все, як є зараз. Федеративний устрій регіону найбільше підтримують на Сході (9%) та на Донбасі (12%). Проте слід підкреслити, що жоден з респондентів на Донбасі не висловився за вихід з України та приєднання до іншої держави (0%) [9].

Отже, можна констатувати, що небезпека, яка нависла над країною, сприяла розширенню соціальних і регіональних параметрів загальноукраїнської ідентичності громадян України на території всієї країни з Донбасом включно (ситуація в Криму через зрозумілі причини не вивчалася).

Подібні зміни відбувалися в ставленні людей до ролі української і російської мов у суспільному просторі, хоча вектори впливу на це ставлення були діаметрально протилежними.

Зокрема, мовне питання, що роками, як свідчили результати масових опитувань, було малоактуальним для широкого загалу, актуалізували й ефективно використали на свою користь пропагандистські та інші служби РФ. Але результати цієї роботи виявилися, у підсумку, не таким масштабними, як було задумано.

Це засвідчують відповіді людей на запитання про їх ставлення до проблеми надання російській мові статусу офіційної; ставлення до мови, яку окрім української, треба вивчати в навчальних закладах; питання білінгвізму та ін.

Мовна самоідентифікація вельми показово виглядає в порівнянні з самоідентифікацією етнічною (Див. табл. 3).

Переважає більшість мешканців країни сьогодні відносить себе до українського етносу – 87,9% (на Донбасі – 66,5%), а частка само визначених як етнічні росіяни скоротилася до 10,1% (на Донбасі – 31%).

У загальноукраїнському розрізі динаміка українськомовних преференцій населення України, починаючи з 1994 року (37%) до 2014 року (43%) засвідчує поступове збільшення частки україномовних громадян. Російськомовне населення у 1994 році становило 29%, у 2014 році – 31%. При цьому треба врахувати, що в 2008 році, наприклад, переважно російськомовними себе визначали 37% жителів України. Опитування свідчать як про поступове зменшення на теренах України частки російськомовного населення, так і про скорочення частки населення подвійної українсько-російської мовної орієнтації (у 1994 році останні становили 32%, у 2014 році – 25%) (Див. таблицю 3).

Важливо, що рідна мова, а також мова сімейного спілкування часто не збігаються з національною самоідентифікацією населення України, передовсім на Донбасі. Так, визначилися з українською як рідною мовою 22% населення Донбасу. А от українську мову як переважну в родинному спілкуванні назвали лише 3,2% донбаських респондентів. Залежно від обставин українською і російською мовами на Донбасі спілкуються 23,8% людей.

Отже, відповідь на запитання щодо мови спілкування в родині є вельми показовим індикатором інакшості в українському суспільстві. Дослідження «Донбас 2015» [10] ілюструє відповідні мовні відмінності у вимірах Донбас – Донецька область – Луганська область.

Відповіді респондентів з Донбасу щодо мови спілкування у сім'ї такі. 3,2% (аналогічно до результатів

Таблиця 3

Регіон проживання та етнічно-мовна самоідентифікація населення України, 2014 р. (%)

Характеристики етнічно-мовної самоідентифікації	Усі жителі України	Розподіл жителів по регіонах					
		Захід	Центр	Південь	Північ	Схід	Донбас
Етнічна належність							
Українець (ка)	87,9	97,4	96,3	84,1	95,1	84,5	66,5
Росіянин (ка)	10,1	2	2,4	11,3	3,7	13,3	31
Інший (а)	2	0,6	1,4	4,6	1,2	2,2	2,5
Рідна мова							
Українська	68,5	95,9	93,9	50,5	86,9	50,3	22
Російська	30,1	3,5	5,4	46,4	12,2	49,2	74,4
Інша	1,4	1,4	0,7	3,1	0,9	0,5	3,6
Мова спілкування в сім'ї							
Переважно українська	43,3	87,5	75	17,5	51,5	12,2	3,2
Переважно російська	31,2	3,5	6,8	46,4	18,3	49,3	73
Залежно від обставин і українська і російська	24,8	7,3	18,2	34,5	30,2	37,7	23,8

Розраховано та складено за джерелом: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Том 1 [Електронний ресурс] // Інститут соціології НАН України. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/files/m/monitoring_2014.pdf

дослідження Інституту соціології НАН України) респондентів Донбасу визначили українську мову як основну в спілкуванні в родині. 52,2% – спілкуються виключно російською, різними мовами в залежності від обставин – 43,1%. З них на теренах Донецької області українською спілкуються в родині 1%, в Луганській області – 5,8%. Російською спілкуються в родині 60,3% мешканців Донецької обл. і 44% Луганської, а відповідно до обставин російською й українською спілкуються 36,3% населення Донецької області та 50% – Луганської.

2014 рік вніс корективи й у відповіді на запитання, яку мову окрім української, на думку респондентів, необхідно вивчати в загальноосвітніх закладах. Російська мова втратила 17% прихильників порівняно з 2013 роком. Натомість англійська здобула майже 7% додаткових голосів у порівнянні з 2013 роком.

Питання надання російській мові статусу офіційної в Україні: в 2014 році 49,6% респондентів обрали відповідь «ні» (порівняно з 2013 роком цей показник збільшився на 0,7%); відповідь «так» дали 32,2% респондентів (порівняно з 2013 роком цей показник зменшився на 4,3%).

За результатами опитування «Думки і погляди населення України: грудень 2014 року», на запитання, яким є найбільше побоювання громадян України, відповідь «утиск за мовною та національною ознакою» обрали лише 2,5% респондентів [11] 1.

Опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 року по 15 січня 2015 року в 11 регіонах України, спростувало твердження про існування в Україні двох майже рівних мовних і культурних самоідентифікацій – української та російської.

Ідентифікують себе з Українською державою майже 95% опитаних, а українська мова та культура є дуже близькою для 95% населення, тоді як з російською державою відчують близькість 57%, а з російською мовою і культурою 67%. Ці показники є аргументом на користь твердження, що в українському суспільстві немає ворожнечі до російської мови та культури [12]. Опитувальна статистика показує, що в українському суспільстві нині не існує ні значної етнічної та етнокультурної поляризації, ні повної гомогенності.

Тим не менш має місце чимало випадків конфліктогенного використання етнічного та етнокультурного чинників. Найбільше їх в освітянських реформах терористичних угруповань «ДНР» та «ЛНР» [13].

У 2014 році громадська думка істотно змінилася в ставленні до інтеграційних пріоритетів. Не дивно, що після Євромайдану та агресії з боку РФ підтримка приєднання до Митного союзу різко впала.

Динаміка настроїв така: якщо від кінця 2011 року і фактично до Євромайдану в альтернативній постановці питання – МС чи ЄС – Митний союз обирали 30–32% українців, то вже у березні 2014 року прихильників євразійського вектору стало 22%, а у березні 2015 р. їх лишилося 13%.

¹ Довідково. Дослідження «Думки і погляди населення України: грудень 2014 року» проводилося за замовленням ZN.UA Київським міжнародним інститутом соціології 4-19 грудня 2014 року. У ході дослідження було проведено 3035 інтерв'ю з дорослими жителями України, які проживають у 179 населених пунктах України

Підтримка ж орієнтації на Євросоюз у той же час зростала. Так, у березні 2014 року ЄС обирали 45% респондентів; через два місяці, у травні 2014 року – 50,5%, а за дослідженнями березня 2015 р. – 52% [14]. Але регіональні відмінності ставлення до двох означених альтернатив залишаються доволі суттєвими.

Традиційно виступали за інтеграцію у Митний союз український Південь, Схід та найбільше – Донбас. Динаміка орієнтацій на Донбасі така. В травні 2014 року, коли підтримка Митного союзу стрімко впала в усіх регіонах України, Донбас виявився єдиним макрорегіоном, де абсолютна більшість населення (68%) продовжувала виступати за Митний союз. Прибічників ідеї ЄС на Донбасі тоді було найменше – 13%. Ситуація змінилася за рік. У березні 2015 року в Україні не лишилося жодного макрорегіону, де більшість виступала б за євразійську інтеграцію. Навіть на Донбасі (дослідження проводилося на неокупованій його частині) кількість прихильників вступу до ЄС переважає частку прибічників Митного союзу – 35% проти 21%, відповідно [15].

Дослідження, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 липня 2015 року, ілюструє регіональні особливості оцінок та очікувань щодо розвитку зовнішньої політики в Україні.

Акценти вже дещо змінені у порівнянні з результатами березневого опитування. Так, на Донбасі вже 31,5% [16] респондентів вважає, що Україна повинна приєднатися до ЄС, а 34,4% – до Євразійського економічного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном.

На запитання «Яка Ваша позиція відносно можливого зближення України з ЄС: Європейський Союз розуміє потреби України?» 26,8% респондентів Донбасу відповіли, що згодні з такою постановкою запитання (найнижчий показник по країні), а 40,4% обрали «не згоден» (найвищий по країні).

На запитання, «Яка Ваша позиція відносно можливого зближення України з ЄС: зближення України з Європейським Союзом загрожує розвитку української культури?» 32,5% респондентів Донбасу відповіли, що згодні з такою постановкою запитання (найвищий показник по країні), а 36,6% обрали «не згоден» (найнижчий по країні).

На запитання «Яка Ваша позиція відносно можливого зближення України з Російською Федерацією: РФ розуміє потреби України?» 50,4% респондентів Сходу та 43,5% Донбасу відповіли, що згодні з такою постановкою питання (найвищий показник по країні), а 25,1% респондентів зі Сходу обрали «не згоден» (найнижчий по країні), 31,6% – респонденти з Півдня, 33,4% – з Донбасу.

На запитання, «Яка Ваша позиція відносно можливого зближення України з РФ: зближення України з Росією загрожує розвитку української культури?», 17,5% респондентів Сходу відповіли, що згодні з такою постановкою питання (найнижчий показник по країні). Погодилися з таким твердженням 26,2% респондентів Донбасу та 27,4% респондентів Півдня.

Висновки. Випробування, які останніми роками випали на долю України, надали україноцентричної та проєвропейської визначеності й динаміки настроям і поведінковим орієнтаціям громадян держави. Відповідні зміни мають потенціал стати каталізатором прогресивних модернізаційних трансформацій в суспільстві і державній

політиці. Щоб цей потенціал реалізувався, треба проводити ініціативну цілеорієнтовану державну політику. Серед її найважливіших складників – потужна інформаційна та пропагандистська робота з розвіювання конфліктогенних міфів та стереотипів у свідомості громадян України всіх її регіонів та роз'яснення спільних для всіх інтересів, цінностей та цілей. Особливої уваги в цьому аспекті потребує Донбас. Першочергової значущості набувають також ефективні економічні реформи в масштабах всієї країни та організовані дії з відновлення й оновлення інфраструктури на підукраїнських територіях Донбасу та тих, на яких буде відновлюватися суверенітет Української держави. Адже прихильність політиці сепаратизму виявляють 35 % [17] населення Донбасу. І цей показник неминуче зменшуватиметься, залежно від якості й ефективності політики інтеграції та примирення.

Одним з перших кроків руху вперед має стати розроблення та впровадження на теренах Донбасу дієвої комунікаційної стратегії діалогу з населенням регіону. Така стратегія має враховувати особливості регіональної ідентичності, містити чіткі економічні та політичні критерії успішності реалізації запланованих заходів, брати до уваги історичні умови розвитку території, ментальні та психологічні особливості її населення, забезпечувати формування й системну роботу національних інформаційних та інших комунікаційних каналів, в тому числі для протидії інформаційній агресії з боку РФ.

Треба зупинити практику і подолати наслідки багатолітнього взаємопоборювання груп інтересів всередині країни, які в корпоративних цілях використовували риторичку й вели політику розмежування соціуму на протигагу необхідності його інтеграції. Досягнення порозуміння й діалогу має стати метою державної політики і громадянського суспільства.

У ситуації, коли Україна не може прямо впливати та контролювати ситуацію на окупованих територіях, державна політика щодо цих територій має ґрунтуватися на розумінні особливостей регіональної ідентичності населення та бути цілеспрямованою, комплексною, орієнтованою на повернення не тільки окупованої території, а й на захист прав тих мешканців Донбасу, які визнають себе частиною України.

Список використаних джерел

1. Що думають в ЄС про Україну? [Електронний ресурс] // Інститут світової політики. – Режим доступу : <http://iwp.org.ua/ukr/public/1792.html>
2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992 – 2014 рр.. [Електронний ресурс] // Інститут соціології НАН України. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/files/m/monitoring_2014.pdf
3. «До Дня Незалежності: що українці думають про Україну?» [Електронний ресурс] // Інститут соціології Національної академії наук України. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/do-dnja-nezalezhnosti-sho-ukrainci-dumayut-pro-ukrainu_.htm
4. Угрин Л. Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні / Л. Угрин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html; Романюк А. С. Від соборності до незалежності: стан та динаміка інтеграції українського суспільства у контексті європейських процесів / А. С. Романюк, Ю. М. Сокирко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/sobornist_knyzka/sobornist_r5.htm
5. Кілька тез про ціннісні орієнтації українців [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/neskolko_tezisov_o_cennostnyh_orientirah_ukraincev.html

6. Динаміка патріотичних настроїв. Серпень 2014. [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_patrioticheskikh_nastroeniy.html

7. Думки і погляди населення України стосовно методів опору інтервентам та окупантам [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=546&page=1>

8. «До Дня Незалежності: що українці думають про Україну?» [Електронний ресурс] // Інститут соціології Національної академії наук України. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/do-dnja-nezalezhnosti-sho-ukrainci-dumayut-pro-ukrainu_.htm

9. Там само.

10. Пресс-релиз по результатам социологического исследования населения Донецкой и Луганской областей «Донбасс–2015» [Електронний ресурс] // Фонд демократичні ініціативи імені Лька Кучеріва. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/press-ress2015.htm>

11. Дослідження «Думки і погляди населення України: грудень 2014 року» [Електронний ресурс] // Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу : <http://opros2014.zn.ua/donbass>

12. Результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного в рамках проекту «Національний діалог» [Електронний ресурс] // Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/nd_opinion_poll_1_part_ua.pdf

13. Пропаганда за шкільною партою: що вчать діти в так званих «ДНР» і «ЛНР» [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27345426.html>

14. 52% за вступ до ЄС – це мало, багато чи достатньо? [Електронний ресурс] // Фонд демократичні ініціативи імені Лька Кучеріва. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/mass_media/52-za-vstup-dostatno_.htm

15. Там само.

16. Зовнішня політика України: оцінки й очікування населення [Електронний ресурс] // Фонд демократичні ініціативи імені Лька Кучеріва. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/hriirhiehrjihj.htm>

17. Ірина Бекешкіна: Повернення «ДНР» на звільнених територіях бояться більше, ніж «Правого сектору» [Електронний ресурс] // Фонд демократичні ініціативи імені Лька Кучеріва. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/mass_media/irina-bekeshkina-povergo-sektoru.htm

References

1. Scho dumajut' v ES pro Ukrajinu? [Elektronnij resurs] // Institut svitovijj polityky. – Rezym dostupu : <http://iwp.org.ua/ukr/public/1792.html>
2. Ukrain's'ke suspil'stvo: monitoring sotsial'nyh zmin. Rezul'taty natsional'nyh monitoryngovyh opytuvan' 1992 – 2014 rr. [Elektronnij resurs] // Institut sotsiologijj NAN Ukrajinu. – Rezym dostupu : http://i-soc.com.ua/files/m/monitoring_2014.pdf
3. «Do Dnja Nezaleznosti: scho ukrajintsi dumajut' pro Ukrajinu?» [Elektronnij resurs] // Institut sotsiologijj NAN Ukrajinu. – Rezym dostupu : http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/do-dnja-nezalezhnosti-sho-ukrainci-dumayut-pro-ukrainu_.htm
4. Ugryn L. Vplyv regional'nyh identychnostej na politychnyj protses v Ukrajinі / L. Ugryn [Elektronnij resurs]. – Rezym dostupu : http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html; Romanujk A.S. Vid sobornosti do nezaleznosti: stan ta dynamika integratsii ukrajins'kogo suspil'stva u konteksti evropejskikh protsisiv / A. S. Romanujk, Ju. M. Sokyrko [Elektronnij resurs]. – Rezym dostupu : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/sobornist_knyzka/sobornist_r5.htm
5. Kil'ka tez pro tsinnisni oriejntatsii ukrajintsi [Elektronnij resurs] // Sotsiologichna gruppa Rejtyng. – Rezym dostupu : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/neskolko_tezisov_o_cennostnyh_orientirah_ukraincev.html
6. Dynamika patriotychnykh nastrojiv. Serpen' 2014. [Elektronnij resurs] // Sotsiologichna gruppa Rejtyng. – Rezym dostupu : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_patrioticheskikh_nastroeniy.html
7. Dumky i poglyady naseleennyja Ukrajinu stosovno metodiv oporu interventam ta okupantam [Elektronnij resurs] // Kyjiv's'kyj miznarodnyj instytut sotsiologijj – Rezym dostupu : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=546&page=1>

8. «Do Dnja Nezaleznosti: scho ukrajintsi dumajut' pro Ukrajinu?» [Elektronnij resurs] // Institut sotsiologiji NAN Ukrajinu. – Rezym dostupu : http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/do-dnja-nezaleznosti-sho-ukrajintsi-dumajut-pro-ukrainu_.htm

9. Tam samo.

10. Press-reliz po rezul'tatam sotsiologicheskogo issledovaniya naseleniya Donetskoj i Luganskoj oblasti "Donbass-2015" [Elektronnij resurs] // Fond demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kutchereva. – Rezym dostupu : <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/press-ress2015.htm>

11. Doslidzennya «Dumky i poglyady naselennya Ukrajinu: grudень 2014 roku» [Elektronnij resurs] // Miznarodnyj tsentr perspektivnyh doslidzen'. – Rezym dostupu : <http://opros2014.zn.ua/donbass>

12. Rezul'taty zagal'nonatsional'nogo sotsiologichnogo opytuvannya, provedenogo v ramkah proektu «Natsional'nyj dialog» [Elektronnij resurs] // Miznarodnyj tsentr perspektivnyh doslidzen'. – Rezym dostupu : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/nd_opinion_poll_1_part_ua.pdf

13. Propaganda za shkil'noju partuju: scho vchat' dity v tak zvanyh «DNR» i «LNR» [Elektronnij resurs] // Radio Svoboda. – Rezym dostupu : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27345426.html>

14. 52% za vstup do ES – tse malo, bagato chy dostatno? [Elektronnij resurs] // Fond demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kutchereva. – Rezym dostupu : http://www.dif.org.ua/ua/mass-media/52-za-vstup-dostatno_.htm

15. Tam samo.

16. Zovnishnya polityka Ukrajinu: otsinky j ochikuvannya naselennya [Elektronnij resurs] // Fond demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kutchereva. – Rezym dostupu : <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/hriihiehriihij.htm>

17. Iryna Bekeshkina: Povernennya «DNR» na zvil'neny terytoriyah bojat'sya bil'she, niz «Pravogo sektoru» [Elektronnij resurs] // Fond demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kutchereva. – Rezym dostupu : <http://www.dif.org.ua/ua/mass-media/irina-bekeshkina-povergo-sektoru.htm>

Panchuk M. I., Doctor of Historical Sciences, Professor Head of the ethnic minority department of I. F. Kuras, Institute of political and ethnopolitical research Ukraine National Academy of Sciences (Ukraine, Kyiv), ipiend@ukr.net

Degterenko A. M., PhD (Political Sciences), Associate Professor Chief consultant of the ethnopolitical sector of The National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Kyiv), degterenko@niss.gov.ua

The dynamics of the Ukrainian's national and civil identity and the regional identity and their connection with the events in the territory of Donbas in 2013 – 2015 years

The article presents the analysis of the current situation based onto the statistical and sociological researches that established around the problem of the influence of valuable and meaningful orientations onto the sociable conduct of Donbas's population in the condition of the second year of military confrontation. The conclusion that is made, in spite of the existence of stable contradictions in Ukrainian society, we may speak about gradual shift of the priorities and search of new ways of consolidation. Such European values as tolerance, self-realization, mutual aid, patriotism proved to be prior steps on the way to understanding and development of Ukraine as European country. The attention is paid to the fact that unknowing by ordinary citizens of important landmarks of their own history, doesn't favour the formation of a mutual base for national memory, which is the basis of national self-identification. There proved that the war of 2014-2015 on the East of Ukraine favoured the formation of general Ukrainian identity of Ukrainian citizens, considering Donbas as well.

Keywords: national and civil identity, regional identity, values, tolerance, patriotism, Donbas.

Панчук М. І., доктор исторических наук, профессор, заведующий отделом национальных меньшинств, Институт политических и этнонациональных исследований имени И. Ф. Кураса НАН Украины (Украина, Киев), ipiend@ukr.net

Дегтеренко А. Н., кандидат политических наук, доцент, главный консультант сектора этнополитики, Национальный институт стратегических исследований (Украина, Киев), degterenko@niss.gov.ua

Динамика национально-гражданской и региональной идентичности граждан Украины и ее связь с событиями на Донбассе в 2013 – 2015 годах

В статье на основе материалов статистических и социологических исследований проанализировано влияние ценностно-смысловых ориентаций на общественное поведение населения Донбасса в условиях второго года силового противостояния. Установлено, что несмотря на наличие устойчивых

противоречий в украинском обществе, происходит постепенное смещение приоритетов в сторону поиска новых путей интеграции украинского социума благодаря таким европейским политическим ценностям, как толерантность, самореализация, взаимная помощь, патриотизм. Акцентировано внимание на вопросах актуальности исторического знания как фактора формирования национально-гражданского самосознания людей. Доказано, что события 2014-2015 годов на Востоке Украины способствовали расширению социальных параметров всеукраинской идентичности украинского населения, в том числе и на Донбассе.

Ключевые слова: национально-гражданская идентичность, региональная идентичность, ценности, толерантность, патриотизм, Донбасс.

* * *

УДК 355.402

Щурко О. М.,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, Національна Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (Україна, Львів), bosja-ret@i.ua

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Метою статті є розглянути основні особливості формування і трансформації інформаційного суспільно-політичного комунікативного середовища в контексті сучасних тенденцій. Інформаційне суспільство в епоху глобалізації та модернізації стає важливим чинником формування інформаційної політики держави. Тому дослідження особливостей формування інформаційного суспільства для України детермінується як внутрішньополітичними потребами держави, так і вимогами сучасного цивільзованого глобалізованого світового суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна політика, інформаційна безпека.

У сучасному світі жодна держава не може ігнорувати геополітичні інтеграційні процеси та залишатися не задіяною в процесах комунікації у інформаційному середовищі. Залучення держави до процесів інформатизації та комп'ютеризації практично усіх галузей суспільно-політичного життя було проголошено та офіційно зафіксовано в Стратегії інтеграції України до ЄС, ухваленій в 1998 р., реалізація якої була закріплена у нормативно-правовій базі [10]. Держава усвідомила наявність загроз як економічному, так і суспільно-політичному і культурному середовищу, було розроблено та внесено зміни у низку законодавчих актів та ініціатив з забезпечення моніторингу й контролю інформаційно-комунікаційного простору, які регулюють суспільні відносини у галузі створення інформаційних електронних ресурсів, захисту права інтелектуальної власності на ці ресурси, впровадження електронного документообігу, захисту інформації тощо. Пріоритетним напрямком стала потреба подолання цифрового розриву між державами-акторами активних світових глобалізаційних процесів та підвищення рівня інформаційної культури та грамотності суспільства.

Рівень готовності держави стати повноцінним учасником світового інформаційно-комунікаційного процесу визначає триступенева модель МСЕ (Міжнародний Союз Електров'язку) [4]. Останній етап прямо пропорційно залежить від якісних показників перших двох стадій, що відображають стан конкурентоспроможності держави у інформаційному просторі. В Україні процес становлення ІТ впродовж певного періоду часу демонстрував достатньо високі показники зростання рівня готовності та розвитку інформаційного суспільства за рейтингом NRI з 3,85 до